

ILGTSPĒJĪBA UN AUGSTĀKĀ IZGLĪTĪBA

SUSTAINABILITY AND HIGHER EDUCATION

Anita Rodiņa, Dr. iur.

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Valststiesību zinātņu katedras asociētā profesore

Summary

The article is dedicated to the concept of subsidiarity as the strategic aim and constitutional principle of the state, as well as its interaction with higher education. Since higher education is an inseparable part of the state, reaching the aim of developing a sustainable state also requires the sustainability of higher education. The author discovers three main aspects of this interconnection between sustainability and higher education: institutional, content-related and result-related.

It is also concluded that employees are among the main resources of the higher education institutions; academia is a prerequisite for achieving sustainability of the state. Consequently, the author expresses conclusions of difficulties which higher education system faces after the judgement of the Constitutional Court came into legal force, and several legal norms regulating labour (employment) relations at the universities lost their legal force.

Atslēgvārdi: ilgtspējība, augstākā izglītība, augstskola, akadēmiskais personāls, Satversmes tiesa

Keywords: sustainability, higher education, higher education institution, academic personnel, Constitutional Court

Ievads

Ilgtspējība¹ ir komplekss un multidisciplinārs koncepts, kura nozīme, tai skaitā pētniecība un arī piemērošana, iegūst arvien jaunus vaibstus. Lai arī sākotnēji ilgtspēja tika saistīta tikai ar vidi un tās aizsardzību, šis uzskats ir novecojis un neatbilst izpratnei par procesiem pasaulē kopumā. Tai skaitā ilgtspēja ir viens no tiem konceptiem, kura pētniecībai pievēršas arvien vairāk zinātnieku. Var droši teikt, ka ilgtspējas koncepts tiek piemērots un tam var atrast piemērošanas iespējas ļoti dažādās jomās. Tiesības un izglītība nav izņēmums. Pat vēl vairāk: ilgtspēja Latvijā ir definēta kā valsts princips *expressis verbis* Latvijas Republikas Satversmē (tās ievadā). Un tas nozīmē, ka ne tikvien publiskās varas, bet arī ikvienas institūcijas un personas, kas veido sabiedrību, darbībām, rīcībai ir jābūt vērstai ilgtspējas virzienā.

¹ Šajā rakstā latviešu valodā termini "ilgtspējība" un "ilgtspēja" tiek lietoti kā sinonīmi.

Augstākajai izglītībai pēdējā laikā (2019. un 2020. gadā) ir pievērsta īpaša uzmanība, un var arī teikt, ka augstākā izglītība dzīvo pārmaiņu gaidās. 2020. gada 18. februāra Ministru kabineta sēdē tika atbalstīts konceptuālais ziņojums “Par augstskolu iekšējās pārvaldības modeļa maiņu” (turpmāk – Konceptuālais ziņojums).² Neapšaubāmi, ka Konceptuālais ziņojums ir tikai sākuma solis ceļā vai iespējamā ceļā uz pārmaiņām. Par precīzām izmaiņām augstākajā izglītībā būs iespējams diskutēt tad, kad politiskās idejas būs ietvertas juridiskās normās – likumprojektā un pēcāk likumā. Tomēr pārmaiņas nebūs iespējamās un pat nav nepieciešamas, ja netiek izvirzīts stratēģisks mērķis – veidot augstākās izglītības sistēmu tā, lai tā sasniegtu mērķi: būt tai skaitā ilgtspējīgai.

Raksta mērķis ir atklāt ilgtspējības principa piemērošanas dažādību augstākajā izglītībā, kā arī ieskicēt tikai atsevišķus jautājumus, kas prasītu steidzamu revīziju, ja patiešām arī Latvijas konstitūcijā – Satversmē – rakstītais tiek atzīts kā saistošs un respektējams.

Ilgtspējība kā valsts stratēģiskais mērķis

Lai arī ilgtspējas iedīgļus var atrast senākos avotos, tomēr no starptautiskās sabiedrības atzinību šis princips guva 1987. gadā, kad ANO publicēja Pasaulē Vides un attīstības komisijas ziņojumu “Mūsu kopējā nākotne” (zināms kā Bruntlandes komisijas ziņojums).³ Pēc šī ziņojuma tika sperta virkne citu soļu starptautiskā līmenī, piemēram, 1992. gada ANO konferencē Riodežaneiro tika akceptēts Rīcības plāns 21. gadsimtam (zināms kā Agenda 21).⁴ Nenoliedzami, ka ilgtspēja ir arī Eiropas Savienības darba kārtības jautājums, tā raksturota kā “daļa no Eiropas DNS”.⁵ Bruntlandes komisijas ilgtspējīgas attīstības definējums “attīstība, kas nodrošina šodienas vajadzību apmierināšanu, neradot draudus nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanai”, atklāj arī šī koncepta būtību, un sniegtā definīcija tiek visplašāk piemērota kā pasaulē, tā arī Latvijā. Šo ilgtspējas izpratni savā praksē izmanto Satversmes tiesa.⁶

Literatūrā ilgtspēja tiek saistīta un skaidrota kā trīs dimensiju – vides, ekonomikas, sociālās dimensijas – aptverošs koncepts.⁷ Modernā pasaulē ilgtspēja tiek uzlūkota kā koncepts, mērķis un stratēģija (process). Kā koncepts tā runā par sociālā taisnīguma, ekoloģijas un labklājības sistēmu saskaņotu eksistenci.

² Izglītības un zinātnes ministrijas konceptuālais ziņojums “Par augstskolu iekšējās pārvaldības modeļa maiņu”. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40483658&mode=mk&date=2020-02-18> [aplūkots 01.03.2020.].

³ Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf> [aplūkots 04.03.2020.].

⁴ United Nations Conference on Environment & Development Rio de Janeiro, Brazil, 3 to 14 June 1992 AGENDA 21. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/Agenda21.pdf> [aplūkots 04.03.2020.].

⁵ Ilgtspēja – Komisija nāk klajā ar pārdomu dokumentu par ilgtspējīgāku Eiropu līdz 2030. gadam. Pieejams: https://ec.europa.eu/latvia/news/ilgtsp%C4%93ja-%E2%80%94-komisija-n%C4%81k-kla%C4%81-ar-p%C4%81rdomu-dokumentu-par-ilgtsp%C4%93j%C4%ABg%C4%81ku-eiropu-l%C4%ABdz-2030-gadam_lv [aplūkots 01.03.2020.].

⁶ Sk., piemēram: Satversmes tiesas 24.02.2011. spriedums lietā Nr. 2010-48-03, 6.1. p. Latvijas Vēstnesis, 2011, Nr. 33; Satversmes tiesas 17.01.2008. spriedums lietā Nr. 2007-11-03, 15. p. Latvijas Vēstnesis, 2008, Nr. 12.

⁷ Portney K. Sustainability. Cambridge: The MIT Press, 2015, p. 7.

Kā mērķis tā virzās uz ekoloģiskas un sociāli taisnīgas pasaules sasniegšanu, respektējot nākamās paaudzes, bet kā process ilgtspēja nozīmē, ka notiek virzība uz ilgtspējīgu nākotni.⁸

Latvijā ilgtspēja visupirms ir politikas princips, kas arī atspoguļots Latvijas Nacionālajā attīstības plānā 2014.–2020. gadam.⁹ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam (zināma kā “Latvija 2030”) redz Latviju, kurā tiek apmierinātas esošās paaudzes vajadzības, līdzsvarojot sabiedrības labklājības, vides un ekonomiskās attīstības intereses, vienlaikus nodrošinot vides prasību ievērošanu un dabas daudzveidības saglabāšanu, lai nemazinātu nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanas iespējas.¹⁰ Proti, “Latvija 2030” kā valsts galvenais plānošanas instruments noteic ilgtspēju kā mērķi valsts attīstībai, turklāt izklāstītais atspoguļo pasaulē pazīstamās ilgtspējas trīs dimensijas un runā par tagadējās un nākotnes sabiedrības interesēm un to sabalansēšanu.

Latvijā ilgtspējas princips nav tikai politisks mērķis. Ilgtspēja tiek piemērota vides tiesībās.¹¹ Tas ir viens no teritorijas plānošanas principiem.¹² Ilgtspējas princips tiek piemērots sociālajās tiesībās.¹³ 2014. gadā, grozot Latvijas Republikas Satversmi un iekļaujot tajā ievadu, tai skaitā normas, ka “Ikviens rūpējas par [...] nākamajām paaudzēm, vidi un dabu” un “Latvija [...] aizstāv valsts intereses un veicina vienotas Eiropas un pasaules ilgtspējīgu un demokrātisku attīstību”, ilgtspējas princips ir ieguvis konstitucionālu dimensiju.¹⁴ No Satversmes ievada jāsecina, ka ilgtspēju par vienu no valsts attīstības principiem atzīst konstitucionālais likumdevējs. Lai veicinātu ilgtspējīgu Eiropu un pasauli, Latvijai pašai ir jābūt vērsta uz šādu attīstību. Par to šaubu nav. Būtiski, ka Satversmes ievads akcentē katra individa atbildīgu rīcību nākamo paaudžu vārdā, kas ir arī ilgtspējas neatņemams elements. Turklāt Satversme runā ne tikvien par pienākumu ikvienam iesaistīties vides un dabas aizsardzībā. Atbildība nākamo paaudžu priekšā nozīmē atbildīgu rīcību visdažādākās dzīves jomās. Tādējādi ilgtspēja nav tikai valsts atbildība. Par šī principa iedzīvināšanu ir jārūpējas katram un ikvienam sabiedrības loceklim. Šis princips labi reflektēts Satversmes tiesas judikatūrā. Satversmes tiesa, atsaucoties uz katra pienākumu un atbildību

⁸ Baughan P. Sustainability policy and sustainability in higher education curricula: the educational developer perspective. *International Journal for Academic Development*, 2015, Vol. 20, No. 4, p. 322.

⁹ Latvijas Nacionālais attīstības plāns 2014.–2020. gadam. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/20121220_NAP2020%20apstiprinats%20Saeima_4.pdf [aplūkots 01.03.2020.].

¹⁰ Latvijas ilgtspējīgas attīstības stratēģija līdz 2030. gadam, 6. punkts. Pieejams: https://www.pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/Latvija_2030_6.pdf [aplūkots 01.03.2020.].

¹¹ Vides aizsardzības likuma pirmā panta pirmās daļas 4. punktā skaidrots, ka “ilgtspējīga attīstība – sabiedrības labklājības, vides un ekonomikas integrēta un līdzsvarota attīstība, kas apmierina iedzīvotāju pašreizējās sociālās un ekonomiskās vajadzības un nodrošina vides aizsardzības prasību ievērošanu, neapdraudot nākamo paaudžu vajadzību apmierināšanas iespējas, kā arī nodrošina bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu”. Vides aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 02.11.2006. [28.11.2018. red.].

¹² Teritorijas attīstības plānošanas likuma 3. pants skaidro, ka “teritorijas attīstības plānošanā ievēro Attīstības plānošanas sistēmas likumā nostiprinātos principus, kā arī šādus principus: [...] 1) ilgtspējības princips – teritorijas attīstību plāno, lai saglabātu un veidotu esošajām un nākamajām paaudzēm kvalitatīvu vidi, līdzsvarotu ekonomisko attīstību, racionālu dabas, cilvēku un materiālo resursu izmantošanu, dabas un kultūras mantojuma attīstību”. Teritorijas attīstības plānošanas likums: LV likums. Pieņemts 13.10.2011. [12.03.2014. red.].

¹³ Sk. piemēram: Satversmes tiesas 15.02.2018 spriedums lietā Nr. 2017-09-01, 15.1. p. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 35; Satversmes tiesas 19.12.2011. spriedums lietā Nr. 2011-03-01, 15.2. p. Latvijas Vēstnesis, 2011, Nr. 200.

¹⁴ Grozījums Latvijas Republikas Satversmē: LV likums. Pieņemts 19.06.2014. [01.01.2019. red.].

nākamajām paaudzēm un videi, ir definējusi lauksaimniecības zemes īpašnieka pienākumus, tai skaitā nodrošināt lauksaimniecībā izmantojamās zemes saglabāšanu, tās efektīvu izmantošanu un apstrādāšanu, kas ietver Latvijai raksturīgās bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu, kā arī rūpēties par šādas zemes izmantošanu, apstrādāšanu un saglabāšanu nākamajām paaudzēm.¹⁵

Secināms, ka ilgtspējas koncepts Latvijā tiek saprasts līdzīgi, kā to ir pieņēmusi starptautiskā sabiedrība. Līdztekus tam, ka ilgtspēja tiek piemērota dažādās nozarēs, ilgtspēja ir kļuvusi par vienu no konstitucionālajiem principiem, kas vērsta uz Satversmē ietverto mērķu un vērtību aizsardzību, kā arī to īstenošanu.¹⁶ Būtiski, ka ilgtspēja nav tikai valsts, bet ir katra sabiedrības locekļa atbildība.

Ilgspēja un augstākā izglītība: mijiedarbība daudzējādībā

Augstākajai izglītībai mūsdienās ir ļoti būtiska loma valsts ekonomiskās sistēmas nodrošināšanā, kas balstīta uz zināšanām, inovācijām, efektivitāti, konkurētspēju. Tāpat sava vieta tai ir arī valsts kultūras un vērtību attīstībā. Ja augstākā izglītība ir neatņemama sabiedrības un tātad arī valsts sastāvdaļa, tad to nav iespējams nošķirt no valsts stratēģiska mērķa – būt ilgtspējīgai valstij. Var pat teikt, ka augstākā izglītība ir viens no būtiskiem elementiem šāda valsts mērķa sasniegšanai. Ja augstākā izglītība iekļaujas sabiedrībā, t. i., tā pastāv, lai apmierinātu sabiedrības vajadzības, tad arī pašai augstākajai izglītībai ir jābūt ilgtspējīgai, kas nenoliedzami ir izaicinājums augstākajai izglītībai kā sistēmai.¹⁷

Aplūkojot pasaules literatūru, var secināt, ka viens no jautājumiem, kas tiek īpaši apskatīts saistībā ar augstākās izglītības ilgtspēju, ir tieši tā saukto universitāšu kampusu jeb pilsētiņu pilnveide ilgtspējīgā virzienā.¹⁸ Taču tas var būt tikai viens no ilgtspējas pētniecības virzieniem, tādēļ ka termins “augstākā izglītība”¹⁹ aptver dažādus aspektus: sākot no institucionālā, studiju, zinātnes jautājuma līdz pat gala rezultātam šaurākā izpratnē: absolventam un zinātniskā darba rezultātam, kas nenoliedzami atbilst sabiedrības vajadzībām – tātad aptver arī universitāšu sadarbību ar sabiedrību.²⁰ Katram no šiem aspektiem ir ļoti daudz un dažādu apakšelementu, tomēr rezumējot jākonstatē, ka augstākajā izglītībā

¹⁵ Satversmes tiesas 18.10.2018. spriedums lietā Nr. 2018-04-01. Latvijas Vēstnesis, 2018, Nr. 208.

¹⁶ Satversmes tiesas 06.10.2017. spriedums lietā Nr. 2016-24-03, 11. p. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 201.

¹⁷ Weenen H. van. Towards a vision of a sustainable university. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, 2000, Vol. 1, No. 1, p. 20.

¹⁸ Thomashow M. *The Nine Elements of a Sustainable Campus*, MIT Press, 2014, pp. 21–59. ProQuest Ebook Central. Available at: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/lulv/detail.action?docID=3339761> [aplūkots 03.03.2020.]; Faghihi V., Hessami A. R., Ford D. N. Sustainable campus improvement program design using energy efficiency and conservation. *Journal of Cleaner Production*, 2015, Vol. 107, p. 400. Available at: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.12.040> [aplūkots 03.03.2020.].

¹⁹ Augstskolu likums (1. panta 2. punkts) terminu “augstākā izglītība” skaidro šādi: “augstākā izglītība – izglītības pakāpe, kurā pēc vidējās izglītības iegūšanas notiek zinātnē vai mākslā, vai arī zinātnē un mākslā pamatota personības attīstība izraudzītajā akadēmisko vai profesionālo, vai akadēmisko un profesionālo studiju virzienā, kā arī sagatavošanās zinātniskai vai profesionālai darbībai.” Augstskolu likums: LV likums. Pieņemts 02.11.1995. [01.01.2020. red.].

²⁰ Sk.: Harkins D. *Beyond the Campus: Building a Sustainable University Community Partnership*. Information Age Publishing, Incorporated, 2014, pp. 13–50. ProQuest Ebook Central. Available at: <https://ebookcentral.proquest.com/lib/lulv/detail.action?docID=3315867>. [aplūkots 03.03.2020.].

var runāt par ilgtspējas iedibināšanu trijos galvenajos virzienos: institucionālā, satura un galarezultāta virzienā.

Institucionālā nozīmē visupirms būtu pareizi runāt par ilgtspējīgu augstākās izglītības institūciju (turpmāk – arī augstskolu²¹). Kādā avotā skaidrots, ka ilgtspējīgai augstskolai raksturīgs tas, ka tā pievēršas reģionālā vai globālā līmenī vides, ekonomikas, sociālo, veselības negatīvo ietekmju mazināšanai un veicina to, tai skaitā īsteno tās galvenos uzdevumus izglītībā, zinātnē, sadarbībā, palīdzot sabiedrībai pāriet uz ilgtspējīgu dzīvesveidu.²² Ir viedoklis, ka ilgtspējīgu universitāti var definēt kā tādu, kas cenšas ne tikai sasniegt akadēmisko izcilību, bet arī īsteno vērtības cilvēku dzīvē; kas ilgtspējību ievieš studijās, zinātnē, sabiedrības informēšanā, atkritumu un enerģijas pārvaldībā, zemes izmantošanā un plānošanā, īsteno arī uzraudzību.²³ Aptaujājot vairāku augstākās izglītības institūciju vadītājus, katrs no tiem sniedza savu redzējumu izpratnei par to, kas ir ilgtspējīga augstākās izglītības institūcija.²⁴ Jāatzīst, ka katrs no šiem redzējumiem nebūt nebija vērtējams kā nepareizs. Apkopojot šos viedokļus, S. Sterlings (S. *Sterling*) secināja, ka visos šajos viedokļos parādās tādi principi vai vērtības kā, piemēram, multidisciplināritāte, kritiska domāšana, kolektīva atbildība, labklājība, saistības, ilgtermiņa orientācija, augsts kompetenču līmenis, sistēmiska pieeja, izglītības akcentu maiņa.²⁵ Tas nozīmē, ka nav liegts katrai institūcijai definēt un noteikt, izvirzīt savu kā institūcijas ilgtspējas attīstības redzējumu, respektējot gan attiecīgās institūcijas mērķi, gan arī ilgtspējas (kā koncepta) saturu.

Ja augstskolas mērķiem un politikai ir jābūt vērstai uz ilgtspējīgu attīstību, šādam mērķim ir jābūt formulētam institūcijas stratēģijās, politikas dokumentos. Literatūrā norādīts, ka augstskolas ilgtspēju ilgi neredzēja savā dienas kārtībā.²⁶ Pašlaik situācija ir mainījusies. Piemēram, vairākas universitātes, organizācijas, tīklojumi (tā sauktie networki) ir parakstījuši līgumu par ilgtspējību augstākajā izglītībā jeb “Peoples Sustainability Treaty on Higher Education”, ar kuru dalībnieki apņemas veikt izmaiņas piecos dažādos aspektos: 1. Kultūras ilgtspējai jāklūst par vadošo principu augstākā izglītībā. 2. Kampusu pilnveide. 3. Programmu saturam jāatbilst ilgtspējas konceptam. 4. Sabiedrības iesaiste. 5. Sistēmu savietošana, kas nozīmē veidot politiku tā, lai atbilstu visas

²¹ Atbilstoši Augstskolu likuma 3. panta pirmajai daļai augstskolas ir augstākās izglītības un zinātnes institūcijas, kas īsteno akadēmiskas un profesionālas studiju programmas, kā arī nodarbojas ar zinātni, pētniecību un māksliniecisko jaunradi. Augstskolu likums: LV likums. Pieņemts 02.11.1995. [01.01.2020. red.].

²² Velazquez L., Munguia N., Platt A., Taddei J. Sustainable university: what can be the matter? *Journal of Cleaner Production*, Vol. 14, Issues 9–11, p. 812. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2005.12.008> [aplūkots 02.03.2020.].

²³ Nejati M., Nejati M. Assessment of sustainable university factors from the perspective of university students. *Journal of Cleaner Production*, 2013, Vol. 48, p. 107. Available at: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2012.09.006> [aplūkots 03.03.2020.].

²⁴ Sk. viedokļus: *The Sustainable University: Progress and Prospects*. Stephen Sterling et al. (eds.). Routledge: 2013, pp. 24–27. Available at: ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/lulv/detail.action?docID=1125266>. [aplūkots 03.03.2020.].

²⁵ *The Sustainable University: Progress and Prospects*. Stephen Sterling et al. (eds.). Routledge: 2013, p. 27. Available at: ProQuest Ebook Central, <https://ebookcentral.proquest.com/lib/lulv/detail.action?docID=1125266>. [aplūkots 03.03.2020.].

²⁶ Lozano R. Incorporation and institutionalization of SD into universities: breaking through barriers to change. *Journal of Cleaner Production*, 2006, No. 14, p. 787.

sabiedrības (valsts) ilgtspējas mērķiem.²⁷ Hārvarda Universitātē,²⁸ Jeila Universitātē²⁹ ir izstrādāts ilgtspējīgas attīstības plāns. Jeila Universitāte, piemēram, definē, ka tā ir universitāte, kurā ilgtspēja ir integrēta studijās un pārvaldībā, koncentrējoties uz tās ekselenci vides un sociālajā jomā, ekonomikā, pozicionējot universitāti kā lokālu un globālu lideri.³⁰ Kādā pētījumā norādīts, ka universitāšu reitingu augšgalā (TOP 10) iekļautās universitātes savās pārvaldes struktūrās ir izveidojušas ilgtspējas padomes vai grupas, vai komitejas, bet tās, kuras nav TOP 10 universitātes, ir izveidojušas vismaz ilgtspējas birojus vai padomnieku komitejas.³¹

Aplūkojot Latvijas Universitātes Attīstības stratēģiju 2016.–2020. gadam, tajā var atrast nospraustu mērķi – sasniegt sabiedrības ilgtspēju.³² Rīgas Tehniskā universitāte savā stratēģijā definē, ka tā “nodrošina Latvijas tautsaimniecībai nepieciešamo speciālistu sagatavošanu, kā arī jaunu produktu un pakalpojumu radīšanu, kalpojot par pamatu Latvijas ilgtspējīgai izaugsmei”.³³ Tādējādi šajās divās lielākajās universitātēs, to stratēģijās ilgtspējas ideja tiek saistīta ar valsts kopējā mērķa sasniegšanu. Stratēģijās netiek runāts par ilgtspējīgu universitāti *expressis verbis* kā tādu. Ilgtspējīgas universitātes mērķis ļoti precīzi un skaidri ir noteikts Rīgas Stradiņa universitātē (turpmāk – arī RSU), kas to izceļ lielāko universitāšu vidū. Proti, RSU ir noteikti pašas universitātes ilgtspējīgas attīstības mērķi.³⁴ Autorei jāatzīst, ka šāds domāšanas virziens ir ļoti progresīvs un uzteicams ilgtspējas pētniecības kontekstā.

Saturiski ilgtspējīga augstākā izglītība nozīmē, ka visām augstskolas aktivitātēm jābūt ilgtspējīgām, tai jāpiedāvā izglītība par ilgtspējīgu attīstību, un izglītība kopumā ir jāvelta ilgtspējīgai attīstībai.³⁵ Augstākās izglītības ilgtspējas aspekti var tikt aplūkoti plašākā un arī šaurākā nozīmē. Plašākā nozīmē ilgtspējīga izglītība pieprasa veidot absolventu, kurš spēj būt kritisks, koncentrēties uz

²⁷ People's Sustainability Treaty on Higher Education. Available at: <https://sustainabledevelopment.un.org/partnership/?p=135> [aplūkots 03.03.2020.].

²⁸ Harvard University Sustainability Plan. Available at: https://issuu.com/greenharvard/docs/harvard_sustainability_plan-web [aplūkots 03.03.2020.].

²⁹ Yale Sustainability Plan. Available at: <https://yale.app.box.com/s/xagi53f5qvpklkv31zdebe8rilgt3b6x> [aplūkots 02.03.2020.].

³⁰ Ibid.

³¹ Salvioni D. M., Franzoni S., Cassano R. Sustainability in the Higher Education System: An Opportunity to Improve Quality and Image. *Sustainability*, 2017, Vol. 9, No. 6, p. 15. Available at: <https://doi.org/10.3390/su9060914> [aplūkots 01.03.2020.].

³² Misija: LU sagatavo Latvijas un pasaules darba tirgus pieprasījumam un sabiedrības vajadzībām atbilstošus cilvēkresursus, paplašina zināšanu bāzi, veic zināšanu pārnesei, veicinot tautsaimniecības un sabiedrības ilgtspējīgu attīstību atbilstoši Latvijas Viedās specializācijas stratēģijā noteiktajam izaugsmes prioritātēm vai viedās specializācijas jomām. LU Attīstības stratēģija 2016.–2020. Pieejams: https://www.lu.lv/fileadmin/user_upload/LU.LV/www.lu.lv/Dokumenti/LUstrat_K_04.09.19.pdf [aplūkots 03.03.2020.].

³³ RTU stratēģija 2014.–2020. gadam. Pieejams: https://www.rtu.lv/writable/public_files/RTU_rtu_strategija2014.2020._g..pdf [aplūkots 03.03.2020.].

³⁴ Ilgtspējīgas attīstības mērķi. Pieejams: <https://www.rsu.lv/ilgtspējīgas-attistibas-merki> [aplūkots 03.03.2020.].

³⁵ Sammalisto K., Sundstrom A., Holm T. Implementation of sustainability in universities as perceived by faculty and staff – a model from a Swedish university. *Journal of Cleaner Production*, 2015, Vol. 106, No. 1, p. 45. Available at: <http://dx.doi.org/10.1016/j.jclepro.2014.10.015> [aplūkots 03.03.2020.].

augstākiem domāšanas un prasmju ideāliem, domāt atbildīgi u. tml.³⁶ Augstākās izglītības institūcijas veido studentus un absolventus – nākotnes darbiniekus, kuri tad attiecīgi vēlāk veidos ilgtspējīgu sabiedrību. Izglītība ir tā, kas veido izglītotus un zinošus sabiedrības locekļus. Savukārt ilgtspējīga pasaule nevar pastāvēt bez sabiedrības, kuru ir veidojusi arī augstākā izglītība. Un neviena ilgtspējīga valsts nekad nevarēs pastāvēt bez sabiedrības līdzdalības.³⁷ Jo izglītātā sabiedrība, jo tā vairāk iesaistās demokrātijas procesos un saprot ilgtspējas nozīmi. Modernām augstākās izglītības sistēmām ir jā sagatavo tāds absolvents, kurš spēs domāt un integrēt sociālos, vides un ekonomiskos aspektus lēmumu pieņemšanā, tādējādi sasniedzot ilgtspējības mērķi.

Savukārt šaurākā nozīmē augstāko izglītību un vairāk studiju ilgtspēju var aplūkot vertikāli un horizontāli. Vertikāli nozīmē, ka specifiski ilgtspējas kursi tiek iekļauti studiju programmās, bet horizontāli – ka ilgtspējas jautājumi tiek aplūkoti jau esošajos studijuursos kā viens no jautājumiem.³⁸ Runājot par vertikālo aspektu, var secināt, ka Latvija, izvēloties imperatīvi iekļaut studiju programmu saturā vides aizsardzības jautājumus, ilgtspējas kontekstā ir demonstrējusi pat ļoti modernu pieeju. Vides aizsardzības likuma 42. pants (pirmā daļa) noteic vispārēju uzdevumu dažādu izglītības pakāpju īstenotajiem mācību priekšmeta vai kursa standarta obligātajā mācību saturā iekļaut jautājumus, kas attiecas uz vides izglītību un izglītību ilgtspējīgai attīstībai.³⁹ Tālāk šī paša panta trešā daļa noteic imperatīvu pienākumu iekļaut atsevišķu kursu par ilgtspējīgu attīstību visu augstskolu un koledžu pedagogu studiju programmās. Savukārt 42. panta otrā daļa noteic pienākumu augstskolu un koledžu visu studiju programmu obligātajā daļā iekļaut vides aizsardzības kursu. Lai arī izprotama nepieciešamība iekļaut vides aizsardzības kursu augstākās izglītības studiju programmās, ņemot vērā vides izaicinājumus mūsdienu sabiedrībā,⁴⁰ tomēr vides aizsardzība ilgtspējas kontekstā ir tikai viens no jautājumiem. Augstskolu studējošie, studējot ilgtspējas jautājumus šī koncepta plašākā izpratnē, autores ieskatā varētu gūt lielāku pienesumu savam zināšanu lokam.

Studiju darbs ir tikai viens no darbības virzieniem augstākās izglītības institūcijā. Augstskolās būtisks darba elements ir arī zinātniskais darbs. Ilgtspējas pētniecībai ir jābūt arī vienai no prioritātēm zinātnē. Tas nozīmē, ka zinātnes finansējums ir jāparedz ilgtspējīgas sabiedrības un valsts veidošanas aspektiem. Turklāt, kā jau tika norādīts iepriekš, maldīgs ir uzskats, ka ilgtspējīgu sabiedrību (valsti) veido tikai vides un dabas aizsardzība. Atbilstoši Zinātniskās darbības likuma 13. panta otrās daļas 3. punktam un 34. panta ceturtajai daļai

³⁶ Wals A. E. J., Jickling B. "Sustainability" in higher education: From doublethink and newspeak to critical thinking and meaningful learning. *International Journal of Sustainability in Higher Education*, Vol. 3, Issue 3, p. 228.

³⁷ *Ibid.*, p. 225.

³⁸ Ceulemans K., De Prins M. Teacher's manual and method for SD integration in curricula. *Journal of Cleaner Production*, 2010, Vol. 18, Issue 7, p. 645.

³⁹ Vides aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 02.11.2006. [28.11.2018. red.].

⁴⁰ Sīkāk skatīt/klausīties interviju ar Latvijas Universitātes prorektoru eksakto, dzīvības un medicīnas zinātņu jomā Valdi Segliņu. Pieejams: [https://naba.lsm.lv/lv/raksts/studentu-pietura/jamak-atpazit-kritisku-situaciju-lu-prorektors-v.seglins-par-civ.a111321/\[aplukots 03.03.2020.\]](https://naba.lsm.lv/lv/raksts/studentu-pietura/jamak-atpazit-kritisku-situaciju-lu-prorektors-v.seglins-par-civ.a111321/[aplukots 03.03.2020.])

Ministru kabinets ir apstiprinājis prioritāros virzienus zinātnē,⁴¹ kas kopumā aptver ļoti plašu jautājumu loku, un nevar noliegt, ka tie ir vērsti ilgtspējīgas sabiedrības un valsts attīstības virzienā. Protams, ka šajos prioritārajos zinātnes virzienos katra zinātnes nozare vēlētos atrast un redzēt savu vietu, tai skaitā tiesību zinātne. Ņemot vērā, ka viens no problēmjautājumiem, kas ir aktualizēts šobrīd, ir tieši normatīvo aktu kvalitāte,⁴² bet zināms, ka kvalitatīvs likumdevēja galarezultāts nenoliedzami ietekmē un noteic valsts ilgtspēju, domājams, ka labas likumdošanas standarts un tā saturs ir prioritāras pētniecības vērti. Citiem vārdiem – ilgtspējīgs tiesisks regulējums, kas atbilst Satversmei, tiesību principiem un vērtībām, ir absolūta nepieciešamība.⁴³ Šo aktuālo jautājumu (ilgtspējīgs tiesisks regulējums un ar to saistītie aspekti) varētu ielasīt kādā no jau esošajiem prioritārajiem zinātnes pētniecības virzieniem (piemēram, vērtību kontekstā vai arī valsts un sabiedrības drošība), tomēr likumdevējam un politikas veidotājiem būtu jāpatur prātā atziņa, ka nevienu no valsts izvirzītajiem mērķiem ne tikvien zinātnē nebūs iespējams sasniegt, ja valsts pati pirmām kārtām nebūs tiesiska valsts, ko noteic arī normatīvo aktu kvalitāte.

Ilgspējīgu un modernu rezultātu jebkurā sistēmā sasniegt bez finansējuma nav iespējams. Krišjāņa Kariņa valdības deklarācijā iekļautais “[n]odrošināsim Augstskolu likumā un Zinātniskās darbības likumā noteikto budžeta pakāpenisku palielinājumu augstākajā izglītībā un zinātnē”⁴⁴ augstākās izglītības sistēmā iesaistītajiem kopumā nedod nekādu cerību. Iespējams, cerību varētu dot Eiropas Savienības projektu atbalsts. Latvijas izglītības telpai ir bijusi iespēja saņemt visnotaļ dāsnu Eiropas Savienības finansējumu dažādām aktivitātēm. Piemēram, patlaban tiek sniegts atbalsts pēcdoktorantūras attīstībai, vairākas institūcijas ir saņēmušas atbalstu infrastruktūras attīstībai u. c.⁴⁵ Viens no projektiem, ko no 2011. gada 9. maija līdz 2013. gada 30. aprīlim īstenoja Augstākās izglītības padome, bija Eiropas Sociālā fonda finansēts projekts “Augstākās izglītības studiju programmu izvērtēšana un priekšlikumi kvalitātes paaugstināšanai”.⁴⁶ Šajā projektā tika vērtētas visu līmeņu – sākot no pirmā (koledžas) līdz augstākajam doktorantūras līmenim – studiju programmas Latvijas augstākās izglītības institūcijās. Tiesību zinātnē kopumā tika vērtētas 38 studiju programmas, kas tika īstenotas 12 dažādās (privātās un valsts)

⁴¹ Prioritārie virzieni zinātnē: 1. Tehnoloģijas, materiāli un inženiersistēmas produktu un procesu pievienotās vērtības palielināšanai un kiberdrošībai. 2. Energoapgādes drošuma stiprināšana, enerģētikas sektora attīstība, energoefektivitāte, ilgtspējīgs transports. 3. Klimata pārmaiņas, dabas aizsardzība un vide. 4. Vietējo dabas resursu izpēte un ilgtspējīga izmantošana uz zināšanām balstītas bioekonomikas attīstībai. 5. Latvijas valstiskums, valoda un vērtības, kultūra un māksla. 6. Sabiedrības veselība. 7. Zināšanu kultūra un inovācijas ekonomiskajai ilgtspējai. 8. Demogrāfija, sports, atvērta un iekļaujoša sabiedrība, labklājība un sociālā drošums. 9. Valsts un sabiedrības drošība un aizsardzība. Par prioritārajiem virzieniem zinātnē 2018.–2021.: Ministru kabineta 13.12.2017. rīkojums Nr. 746. Latvijas Vēstnesis, 2017, Nr. 249.

⁴² Kā uzlabot likumdošanu un ierobežot likumdevēja netikumus. Latvijas Valsts prezidents Egils Levits intervijā žurnāla “Jurista Vārds” galvenajai redaktorei Dinai Gailītei. Jurista Vārds, 04.02.2020., Nr. 5 (1115).

⁴³ Sk.: Satversmes tiesas 06.03.2019. spriedums lietā Nr. 2018-11-01, 18.1. p. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 48.

⁴⁴ Deklarācija par Artura Krišjāņa Kariņa vadītā Ministru kabineta iecerēto darbību. Pieejams: https://www.mk.gov.lv/sites/default/files/editor/kk-valdibas-deklaracija_red-gala.pdf [aplūkots 01.03.2020.].

⁴⁵ Sīkāk sk.: Projekti. Pieejams: <https://www.esfondi.lv/es-fondu-projektu-mekletajs> [aplūkots 03.03.2020.].

⁴⁶ Sīkāk sk.: Par projektu. Pieejams: http://www.aip.lv/ESF_par_projektu.htm [aplūkots 25.02.2020.].

augstākās izglītības institūcijās (turpmāk – arī AII).⁴⁷ Uzmanības vērti bija ne tikvien ļoti skaudrie secinājumi, bet arī priekšlikumi šā konkrētā studiju virziena kvalitātes stiprināšanai. Piemēram, tika norādīts, ka vairāku AII darbība biežāk vērsta uz peļņas palielināšanu, nevis kvalitātes paaugstināšanu, ka vairāku programmu kvalitāte ir vāja un neatbilst Eiropas Savienības noteiktajām prasībām, studentu rezultāti nav salīdzināmi, vairākām programmām ir nepietiekams akadēmiskā personāla nodrošinājums un ka tikai dažas atbilst ilgtspējas prasībām.⁴⁸ Priekšlikumos arī norādīts, ka nepieciešams “krasi samazināt AII skaitu”, kurās tiek īstenotas tiesību zinātnes studiju programmas. 2012. gadā studiju virzienā “Tiesību zinātne” ietilpa 38 studiju programmas, no kurām LU Juridiskajā fakultātē tika īstenotas septiņas studiju programmas (trīs no tām slēgtas 2019. gadā). Savukārt, aplūkojot Studiju virzienu reģistra datus 2020. gada 25. martā, redzams, ka uz šo brīdi studiju virzienā “Tiesību zinātne” akreditētas ir 43 dažāda līmeņa studiju programmas, kas tiek īstenotas 11 dažādās AII.⁴⁹ Salīdzinot 2012. gadu ar 2020. gadu, acīmredzami nav notikusi krasa tādu AII samazināšana, kuras īstenotu šo konkrēto studiju virzienu. Studiju virzienu “Tiesību zinātne” 2020. gadā, salīdzinot ar 2012. gadu, neīsteno viena (privātā) AII. Arī matemātiski studiju programmu skaits nav samazinājies, bet pieaudzis. Interesanti, ka attiecībā uz vienu pirmā līmeņa studiju programmu izteikts priekšlikums “pārtraukt studentu uzņemšanu”, taču 2020. gadā šī koleģa uzņem studējošos akreditētā studiju programmā.⁵⁰

Iespējams, ka, lasot ekspertu atzinumus, katra AII ir varējusi izdarīt secinājumus, veikt programmu pilnveides pasākumus, domājot arī par ilgtspējīgu rezultātu. Taču, jautājot, vai būtiski tika samazināts studiju programmu skaits tiesību zinātnes studiju virzienā, norādītie dati runā paši par sevi. Protams, varētu arī oponent, jo kā gan varētu samazināt šo studiju virzienu īstenojošo AII skaitu, ja gandrīz visām AII, izņemot dažas, tika proponēts turpināt studiju programmu īstenošanu. Tādējādi raksta autori neliek mierā jautājums – vai pēc šī projekta īstenošanas, kurā izmantota Eiropas Savienības nauda, ir notikušas valstiska mēroga izmaiņas tiesību zinātnes virziena un arī citu virzienu īstenošanā, izņemot vienotā valsts jurista eksāmena ieviešanu?

⁴⁷ Pārskats par augstākās izglītības studiju programmu izvērtēšanas rezultātiem un priekšlikumi turpmākai studiju programmu, sagrupētu studiju virzienos, pilnveidei, uzlabošanai, attīstīšanai, konsolidācijai, slēgšanai, resursu efektīvai izmantošanai un finansēšanai no valsts budžeta līdzekļiem. Pieejams: http://www.aip.lv/ESF_par_projektu.htm [aplūkots 03.03.2020.].

⁴⁸ *Ibid.*, 263.–264. lpp.

⁴⁹ Studiju programmu saraksts, sakārtots pa studiju virzieniem. Pieejams: <http://svr.aic.lv/Forms/ProgrammesList.aspx?gr=1&cc=1&cp=0> [aplūkots 03.03.2020.].

⁵⁰ Informācija par akreditētajiem studiju virzieniem. Pieejams: <http://svr.aic.lv/Forms/Accreditations.aspx?gr=1> [aplūkots 03.03.2020.].

Augstskolu akadēmiskais personāls kā viens no priekšnoteikumiem ilgtspējības sasniegšanai

Nav šaubu, ka ikviena darba devēja būtiskākais resurss ir darbinieki. Latvijas augstskolās tie ir mācībspēki – akadēmiskais personāls. Nenoliedzot arī citu darbinieku, kuri strādā AII, ieguldījumu, nav šaubu, ka augstākās izglītības kvalitāti noteic akadēmiskais personāls.⁵¹

Būtisku impulsu dažādu jautājumu risināšanai mēdz dot Satversmes tiesa, kas ir tiesiskuma sargs Latvijā. Augstākā izglītība nav izņēmums. Satversmes tiesas un augstākās izglītības mijiedarbība izpaužas vismaz divos veidos. Pirmkārt, Satversmes tiesas spriedums, kam ir *erga omnes* iedarbība, ir izmantojams, lai veidotu tā sauktās nākotnes tiesiskās attiecības. Citiem vārdiem, Satversmes tiesas spriedumos paustās idejas paturamas prātā, veidojot jaunu tiesisko regulējumu. Otrkārt, Satversmes tiesai ir bijusi un ir tieša nozīme normatīvā regulējuma, kas attiecas uz augstskolām, noteikšanā. Ar šo saprotot tos Satversmes tiesas nolēmumus, kuros tieši *expressis verbis* risināti valsts⁵² augstskolām būtiski jautājumi.

Viena no pirmajām lietām, kurā Satversmes tiesa vērtēja augstskolu regulējumu, bija saistīta tieši ar vecuma robežu akadēmiskajam personālam.⁵³ Ne mazāk nozīmīgs ir arī drīzākā nākotnē Satversmes tiesā risināmais jautājums par AII finansēšanu.⁵⁴ Tomēr viens no visgaidītākiem Satversmes tiesas spriedumiem bija tā sauktais spriedums “Akadēmiskā personāla darba līgumi I” lietā.⁵⁵ Iesniedzot konstitucionālo sūdzību, LU Juridiskās fakultātes asoc. prof. J. Kārklīņš lūdza Satversmes tiesu atzīt par Satversmes 106. panta pirmajam teikumam neatbilstošas Augstskolu likuma normas – 27. panta piekto daļu un 30. panta ceturto daļu, kas paredzēja terminētu (uz 6 gadiem) darba līgumu slēgšanu ar asociētajiem profesoriem.⁵⁶ Satversmes tiesa, izskatot lietu (tai skaitā paplašinot prasījuma robežas un vērtējot tiesību normas gan attiecībā uz asociētajiem profesoriem, gan profesoriem), nonāca pie secinājuma, ka apstrīdētās tiesību normas, ciktāl tās nenodrošina aizsardzību pret secīgu uz noteiktu laiku noslēgtu darba līgumu ļaunprātīgu izmantošanu, neatbilst Satversmes 106. panta

⁵¹ Konceptuālais ziņojums “Par augstskolu iekšējās pārvaldības modeļa maiņu”, 9. lpp. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40483658&mode=mk&date=2020-02-18> [aplūkots 03.03.2020.].

⁵² Attiecībā uz privātajām augstskolām Satversmes tiesā ir ierosināta lieta par Augstskolu likuma normu atbilstību Satversmes normām, kas noteic pienākumu īstenot studiju programmas valsts valodā arī privātajām augstskolām. Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 18.07.2019. lēmums. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2019/07/2019-12-01_PR_par_ierosinasanu.pdf#search= [aplūkots 03.03.2020.].

⁵³ Satversmes tiesas 20.05.2003. spriedums lietā Nr. 2002-21-01. Latvijas Vēstnesis, 21.05.2003., Nr. 75.

⁵⁴ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 4. kolēģijas 25.11.2019. lēmums. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2019/11/2019-29-01_Lemums_ierosinasana.pdf#search= [aplūkots 03.03.2020.].

⁵⁵ “Akadēmiskā personāla darba līgumi II” lietā risināti jautājumi, kas attiecas uz konstitucionālās sūdzības iesniedzēju – J. Neimani. Šajā gadījumā tiesa lēma izbeigt tiesvedību. Sk.: Lēmums par tiesvedības izbeigšanu lietā Nr. 2018-20-10. Satversmes tiesas 08.10.2019. lēmums. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2018/09/2018-20-01_Lemums_izbeigšana.pdf#search= [aplūkots 03.03.2020.].

⁵⁶ Par lietas ierosināšanu: Satversmes tiesas 1. kolēģijas 03.08.2018. lēmums. Pieejams: https://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2018/08/2018-15-01_Lemums_ierosinasana.pdf#search= [aplūkots 03.03.2020.].

pirmajam teikumam. Būtiski, ka apstrīdētās tiesību normas zaudēja savu juridisko spēku *ex nunc* – no 2019. gada 10. jūnija. Satversmes tiesa, apzinoties, ka, normām zaudējot juridisko spēku *ex nunc*, radīsies jautājumi par tiesisko attiecību nodibināšanu, neesot tiesiskajam regulējumam, spriedumā iekļāva secinājumu, ka “izskatāmajā gadījumā ir nepieciešams aizsargāt to personu pamattiesības, ar kurām tiks slēgti secīgi darba līgumi par asociētā profesora vai profesora pienākumu pildīšanu uz noteiktu laiku, līdz brīdim, kad likumdevējs pieņems Satversmei atbilstošu tiesisko regulējumu, kas nodrošinās aizsardzību pret šādu līgumu ļaunprātīgas izmantošanas risku”, tādēļ tika dota norāde: “līdz jauna tiesiskā regulējuma pieņemšanai attiecīgo personu tiesības saglabāt esošo nodarbošanos vērtējamās, tieši piemērojot Satversmes 106. panta pirmo teikumu un šajā spriedumā ietvertās atziņas.”⁵⁷

Zināma tēze, ka Satversmes tiesas spriedumiem sociālajā realitātē ir jānodrošina tiesiskā stabilitāte, skaidrība un miers.⁵⁸ Reālajā dzīvē pēc Satversmes tiesas sprieduma spēkā stāšanās un apstrīdēto normu juridiskā spēka zaudēšanas darba tiesiskās attiecības, kas bija nodibinātas asociētajiem profesoriem un profesoriem augstskolās uz 6 gadiem, izbeidzās, radot jautājumu – kā augstskolām veidot attiecības ar saviem darbiniekiem Satversmes ietvaros, respektējot spriedumā iekļautās atziņas. Nav šaubu, ka katra augstskola, ņemot vērā darba tiesisko attiecību individuālo raksturu un Satversmes tiesas sprieduma atziņas, ir atrisinājušas kāzus. Latvijas Universitātē, piemēram, šis jautājums tika risināts Senātā, nosakot sava veida pārejas regulējumu līdz jauna tiesiskā regulējuma pieņemšanai Saeimā.⁵⁹ Viedokli par Satversmes tiesas 2019. gada 7. jūnija spriedumu visām augstskolām sniedza Augstākās izglītības padome.⁶⁰ Tomēr būtiskākais, ko sagaidīja augstskolas un tās vairāki tūkstoši darbinieku, ir Saeimas jeb likumdevēja reakcija un interese noregulēt tik būtisku jautājumu – darba tiesisko attiecību noregulējumu ar augstskolu profesūru. Līdz šim brīdim (2020. gada 3. marts) likumdevēja rīcība/darbība ir bijusi visai pasīva – Saeimas likumprojektu reģistrā likumprojekts, kas paredzētu nokārtot tiesiskās attiecības pēc jau norādītā Satversmes tiesas sprieduma, nav atrodams. Tomēr jautājums ir ļoti nozīmīgs vairāku iemeslu dēļ. Pirmkārt, darba tiesisko attiecību noregulēšanā dažādās augstskolās var veidoties dažādas pieejas. Otrkārt, ilgtspējas kontekstā nav šaubu, ka viens no augstākās izglītības ilgtspējas elementiem ir akadēmiskais personāls. Šeit īpaši izceļamas Satversmes tiesas tiesneses I. Ziemeles atsevišķās domas, kurās analizēta profesūras nozīme valstī un izdarīts pamatots secinājums, ka “spēcīgas profesūras esība valstī ir viens no obligātajiem valsts ilgtspējīgas attīstības priekšnoteikumiem”.⁶¹ Treškārt, šī lieta pati par sevi demonstrē Satversmes tiesas un likumdevēja dialogu – to, kā un vai likumdevējs

⁵⁷ Satversmes tiesas 07.06.2019. spriedums lietā Nr. 2018-15-01, 21.1. p. Latvijas Vēstnesis, 10.06.2019., Nr. 116.

⁵⁸ Satversmes tiesas 21.12.2009. spriedums lietā Nr. 2009-43-01, 35.1. p. Latvijas Vēstnesis, 2009, Nr. 201.

⁵⁹ LU Senāta 23.12.2019. lēmums Nr. 53 “Par profesoru un asociēto profesoru darba līgumiem”. Pieejams LU informatīvajā sistēmā. Nav publicēts.

⁶⁰ Augstākās izglītības padomes vēstule “Par Satversmes tiesas 2019. gada 7. jūnija spriedumu”. Pieejams: http://www.aip.lv/files/Nr_53_AIP_vestule_par_ST_spriedumu.pdf [aplūkots 03.03.2020.].

⁶¹ Satversmes tiesas tiesneses Inetas Ziemeles atsevišķās domas lietā Nr. 2018-15-01, 4. p. Pieejams: http://www.satv.tiesa.gov.lv/web/viewer.html?file=/wp-content/uploads/2018/08/2018-15-01_Atseviskas_domas-1.pdf#search=2018-15-01 [aplūkots 01.03.2020.].

saprot, kam ir jāseko, kādai ir jābūt reakcijai pēc Satversmes tiesas sprieduma spēkā stāšanās. Respektējama tēze, ka likumdevējs pats var izvēlēties labāko tiesisko risinājumu: tas var gan pieņemt, gan arī nepieņemt nepieciešamās tiesību normas. Tomēr šajā gadījumā nav šaubu, ka darba tiesisko attiecību noregulēšana augstākās izglītības institūcijā ir būtisks jautājums, kam ir jāvelta attiecīga uzmanība. Šeit vietā minēt secinājumu, ka Satversmes tiesas sprieduma izpilde ir arī juridiskas kultūras jautājums.⁶²

Autores ieskatā akadēmiskā personāla darba tiesisko attiecību noregulējums ir jāveido tā, lai sasniegtu ilgtspējīgas augstskolas jēgu un būtību, augstākās izglītības mērķus un uzdevumus. Darba tiesisko attiecību ilguma noregulējums ar profesūru varētu būt tikai viens no likumdevēja uzdevumiem. Likumdevējam uz šo tiesisko attiecību nodibināšanu būtu jāskatās kompleksi. Proti, jāatceras, ka augstākās izglītības institūcijās akadēmiskais personāls nav tikai profesori un asociētie profesori. Tāpat būtisks jautājums ir par vecuma robežas nepieciešamību un noteikšanas iespējām, tai skaitā paturot prātā Satversmes tiesas secināto, ka “kopš Satversmes tiesas 2003. gada 20. maija sprieduma lietā Nr. 2002-21-01 pasludināšanas ir mainījušies apstākļi, kas varētu būt par pamatu tam, lai likumdevējs pārskatītu regulējumu attiecībā uz pensionēšanās vecuma noteikšanu akadēmiskajam personālam”.⁶³ Iespējams, ka grozījumi Augstskolu likumā kavējas, jo Konceptuālajā ziņojumā, kas tiek vērtēts ļoti dažādi, piedāvāts visnotaļ daudzcerīgs redzējums augstskolu personāla attīstībai. Lai arī iekļautie risinājumi noteikti tiks vēl apspriesti un ne viss, kas ir iekļauts Konceptuālajā ziņojumā, tiks iekļauts likumā. Tomēr šī raksta autore visnotaļ cerīgi lūkojas uz virsmērķi – ka jāievieš jauns akadēmiskā personāla karjeras modelis, kas balstās uz akadēmiskā un zinātniskā darba vienotību, paredzot vienu akadēmiskā personāla ievēlēšanas vietu, 40 stundu darba nedēļu un slodzi, kas aptver kā zinātnisko, tā pedagoģisko, administratīvo un “trešās misijas” pienākumus.⁶⁴ Tas nozīmē, ka, iespējams, beidzot ir saredzēts absurds, kas veidojas augstskolās. Proti, reālā dzīves situācija paģērē vienai personai, kura strādā ar studentiem, būt ievēlētai akadēmiskā amatā atbilstoši Augstskolu likumam,⁶⁵ un vienlaikus, lai varētu saņemt finansējumu atbilstoši zinātnes bāzes finansējumam, persona ir jāievēl (zinātniskā) akadēmiskā amatā atbilstoši Zinātniskās darbības likumam.⁶⁶ Konceptuālajā ziņojumā paredzēts arī nodrošināt vēlētiem akadēmiskā personāla amatiem amata pozīcijas ilgtspēju, kā arī elastību līgumu slēgšanā, mainīt pieeju personāla atlasei, tai skaitā darba izpildes kontroles nepieciešamību un pensionēšanās vecumu, kas mudina domāt par

⁶² Valsts prezidenta Egila Levita runa Satversmes tiesas svinīgajā sēdē. Pieejams: <http://www.satv.tiesa.gov.lv/articles/valsts-prezidenta-egila-levita-runa-satversmes-tiesas-jauna-gada-atklanas-svinigaja-sede/> [aplūkots 23.01.2020.].

⁶³ Satversmes tiesas 07.06.2019. spriedums lietā Nr. 2018-15-01, 17.1. p. Latvijas Vēstnesis, 2019, Nr. 116.

⁶⁴ Konceptuālais ziņojums “Par augstskolu iekšējās pārvaldības modeļa maiņu”, 25. lpp. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40483658&mode=mk&date=2020-02-18> [aplūkots 03.03.2020.].

⁶⁵ Augstskolu likuma 27. panta pirmā daļa noteic, ka augstskolas akadēmisko personālu veido: 1) profesori, asociētie profesori; 2) docenti, vadošie pētnieki; 3) lektori, pētnieki; 4) asistenti. Augstskolu likums: LV likums. Pieņemts 02.11.1995. [01.01.2020. red.].

⁶⁶ Zinātniskās darbības likuma 26. pants noteic šādus akadēmiskus amatus zinātniskā institūcijā: 1) vadošais pētnieks; 2) pētnieks; 3) zinātniskais asistents. Zinātniskās darbības likums: LV likums. Pieņemts 14.04.2005. [23.10.2019. red.].

jaunu pieejas attīstību personāla nodarbinātības politikā.⁶⁷ Lai arī ieceres ir ļoti cerīgas, bažas gan rada tas, vai šīs izmaiņas patiešām tiks iedzīvinātas, jo akadēmiskā personāla sistēmu, piesaistot izcilus mācībspēkus, bez papildu finansējuma nebūs iespējams īstenot.

Kopsavilkums

1. Ilgtspēja Latvijā ir definēta kā valsts princips *expressis verbis* Satversmes ievadā. Ilgtspēja ir kļuvusi par vienu no konstitucionālajiem principiem un vērsta uz Satversmē ietverto mērķu un vērtību aizsardzību, kā arī to īstenošanu.
2. Ilgtspējas koncepts Latvijā tiek saprasts līdzīgi, kā to ir pieņēmusi starptautiskā sabiedrība.
3. Ne tikvien publiskajai varai, bet arī ikvienas institūcijas un personas, kas veido sabiedrību, darbībām, rīcībai ir jābūt vērstai ilgtspējīgas attīstības virzienā.
4. Ja augstākā izglītība ir neatņemama sabiedrības un tātad arī valsts sastāvdaļa, tad to nav iespējams nošķirt no valsts stratēģiska mērķa – būt ilgtspējīgai valstij. Var pat teikt, ka augstākā izglītība ir viens no būtiskiem elementiem šāda valsts mērķa sasniegšanai.
5. Ja augstākā izglītība iekļaujas sabiedrībā, tā pastāv, lai apmierinātu sabiedrības vajadzības, tad arī pašai augstākajai izglītībai ir jābūt ilgtspējīgai. Augstākajā izglītībā var runāt par ilgtspējas iedibināšanu trijos galvenajos virzienos: institucionālā, satūra un galarezultāta virzienā.
6. Augstākās izglītības institūcija var definēt un noteikt, izvirzīt savas kā ilgtspējīgas institūcijas attīstības redzējumu, respektējot gan savu mērķi, gan arī ilgtspējas (kā koncepta) saturu. Vairākas universitātes, organizācijas, tīklojumi (tā sauktie networki) ir parakstījuši līgumu par ilgtspēju augstākajā izglītībā, TOP 10 universitātēs ir izstrādāti ilgtspējīgas attīstības plāni.
7. Saturiski ilgtspējīga augstākā izglītība nozīmē, ka visām aktivitātēm jābūt ilgtspējīgām, tai jāpiedāvā izglītība par ilgtspējīgu attīstību, un izglītība kopumā ir jāvelta ilgtspējīgai attīstībai.
8. Modernām augstākās izglītības sistēmām ir jā sagatavo tāds absolvents, kurš ne tikvien saprot ilgtspējas nozīmi, bet arī prot domāt un pieņemt lēmumus, lai sasniegtu noteikto ilgtspējīgas attīstības mērķi.
9. Latvija, izvēloties imperatīvi iekļaut studiju programmu saturā vides aizsardzības jautājumus, ilgtspējas kontekstā ir demonstrējusi modernu pieeju.
10. Kvalitatīvs likumdevēja galarezultāts nenoliedzami ietelmē un noteic valsts ilgtspēju. Tas nozīmē, ka labas likumdošanas standarts un tā saturs ir prioritāras pētniecības vērti. Ilgtspējīgs tiesisks regulējums, kas atbilst Satversmei, tiesību principiem un vērtībām, ir absolūta nepieciešamība.
11. Pēc Satversmes tiesas sprieduma lietā Nr. 2018-15-01 spēkā stāšanās līdz šim brīdim (2020. gada 3. marts) likumdevēja rīcība/darbība ir bijusi visai pasīva.

⁶⁷ Konceptuālais ziņojums "Par augstskolu iekšējās pārvaldības modeļa maiņu", 25. lpp. Pieejams: <http://tap.mk.gov.lv/lv/mk/tap/?pid=40483658&mode=mk&date=2020-02-18> [aplūkots 03.02.2020.].

Tomēr darba tiesisko attiecību nodibināšana augstskolās ar profesūru ir ļoti nozīmīga, jo viens no augstākās izglītības ilgtspējas elementiem ir akadēmiskais personāls.

12. Akadēmiskā personāla darba tiesisko attiecību noregulējums ir jāveido tā, lai sasniegtu ilgtspējīgas augstskolas jēgu un būtību, augstākās izglītības mērķus un uzdevumus. Likumdevējam uz šo tiesisko attiecību nodibināšanu jāskatās kompleksi, paturot prātā, ka augstākās izglītības institūcijās akadēmiskais personāls nav tikai profesori un asociētie profesori un ka vienlaikus risināmi jautājumi gan par vecuma robežas ieņemšanu šādos amatos nepieciešamību un noteikšanu, gan arī par akadēmiskā un zinātnes darba nodalīšanu. Ir arī jāsaprot, ka piesaistīt izcilus mācībspēkus bez papildu finansējuma nebūs iespējams.